

УДК:94(477):35.078.5-054.73(470.4)"1921/1925"

О. Розовик, канд. іст. наук
Національний медичний університет імені О.О. Богомольця, Київ

МАТЕРІАЛЬНА ДОПОМОГА БІЖЕНЦЯМ З ГОЛОДУЮЧИХ РАЙОНІВ ПОВОЛЖЯ В УСРР У 1921 – 1925 РР.

У 1920 р. на Поволжі та південному Уралі почалася засуха, яка тривала до 1923 р. Її наслідки були катастрофічними для сільського господарства Сибірської, Самарської, Саратовської, Царицинської, Оренбурзької губерній. Неврожай був і в інших районах Поволжя, південного Уралу і, навіть, Західного Сибіру РСФРР. В ці роки була висока неврожайність не тільки зернових культур, посуха знищила кормову базу тваринництва. Наслідком цього природного катаклізму стало те, що вже восени 1920 р. у названих районах почався голод, під який потрапило 10,429 млн. осіб, з них 4,172 млн. дітей. Труднощі голоду доповнювалися ще й тією обставиною, що в багатьох районах Поволжя в ході громадянської війни 1918-1919 рр. була зруйнована промисловість, залізниці, річкові порти. Це, в свою чергу, породило чисельне безробіття серед міського і, навіть, сільського населення краю. Вказана ситуація спричинила масову міграцію населення Поволжя в різні регіони СРСР, де не було голоду, або він був менших масштабів, ніж у Поволжі.

Перша хвиля "голодобіженців" (так тоді вони називалися в офіційних документах) прибула в УСРР наприкінці 1920 р., а вже до 1922 р. їх приїхало в республіку приблизно 500 тис. осіб, у тому числі 36,6 тис. дітей. Уряди РСФРР і УСРР виділяли біженцям матеріальну і продуктову допомогу, хоча в УСРР у цей час також був голод. У містах "голодобіженцям" надавалася робота та житло, а в селах – земельні наділи під поселення у 8-10 дес. орних земель, житлові приміщення, сільськогосподарський реманент, худоба. Дітей, які прибули в УСРР без батьків, влаштовували в інтернати, дитбудинки, санаторії. А тих, які були з батьками, – у дитсадки, школи, профучилища. Медичним обслуговуванню забезпечувалася більшість прибулого населення.

У наданні допомоги біженцям-переселенцям брали участь не тільки державні органи влади, а й профспілкові, кооперативні, жіночі, партійні та інші організації.

Протягом 1923-1925 рр. державні органи влади здійснили комплекс заходів по реєвакації населення до попереднього місця проживання.

Ключові слова: засуха, неврожай, голод, біженці, матеріальна і продуктова допомога, розселення по території республіки, виділення земель для поселення біженців.

У період 1921-1923 рр. на території СРСР тривав голод. Ще за радянських часів почали з'являтися публікації, присвячені цій темі. Проте вони висвітлювали це явище поверхнево та необ'єктивно. Різні аспекти даної проблеми вітчизняні науковці почали досліджувати із здобуттям Україною незалежності та розкриттям багатьох раніше недоступних для дослідників історичних джерел. Зокрема, про причини голодомору 1921-1923 рр. в УСРР зазначається у працях С.В. Кульчицького [36], причини та особливості прояву голодомору в регіонах – О.С. Бикової [33], В.П. Кириленка [35]. Такі проблеми, як голод серед дітей та дитяча безпритульність висвітлені у публікаціях І.І. Діптан [34]. Проте, ряд напрямів названої теми залишається малодослідженими. Метою даної статті є розкриття заходів державних органів влади УСРР та громадських організацій щодо надання матеріальної допомоги "голодобіженцям" з Поволжя та їх облаштування на території республіки протягом 1921-1925 рр.

У ході громадянської війни на території РСФРР від військових дій особливо потерпало Поволжя. Тут було зруйновано багато підприємств, залізниць, пристаней і портів на Волзі та Каспійському морі, порушувалася торгівля тощо. Ці труднощі доповнилися й природними катаклізмами. Розпочинаючи з 1920-го р. по 1923 р. сільське господарство Поволжя потрапило у затьяжну засуху. Її наслідки були катастрофічними. Як свідчать архівні документи, найбільше потерпали від голоду Сибірська, Самарська, Саратовська, Царицинська, Оренбурзька губернії. Недорід був і у інших районах Поволжя, південного Уралу і, навіть, Західного Сибіру. Результатом цієї засухи та зруйнованої інфраструктури на Поволжі, Уралі й Сибіру стало те, що вже у 1920 р. в регіоні почався голод, під який потрапило 10,429 млн. осіб, з них – 4,172 млн. дітей і 6,258 млн. дорослого населення [29, арк. 1]. Це лихо спричинило масову міграцію людей в ті регіони СРСР, де не було голоду або він був меншим за масштабами. Не оминув цей процес і Україну. Це закономірно, тому що східні губернії республіки межували з губерніями Поволжя. До того ж, після скасування кріпосного права в Російській імперії (1861 р.) до початку Першої світової війни з України у цей край переселилося близько 450 тис. осіб [44, с. 84].

Це населення також, рятуючись від голоду, почало рухатися на свою етнічну батьківщину.

Перша хвиля "голодобіженців" (так тоді вони називалися в офіційних документах) прибула в УСРР наприкінці 1920 р. Вже у наступні 1921-1922 рр. їх приїзд набув масового характеру. В Україну їхали біженці як організовано при державній підтримці та за допомогою різних громадських організацій, так і стихійно. Чисельність переселенців точно невідома. За зведеними даними, взятими автором із різних джерел, їх кількість становила близько 500 тис. осіб. Але ці дані не є остаточними. Тому що мова йде про офіційно зареєстрованих, тобто про тих громадян, які отримали одноразову допомогу у вигляді продуктових пайків. У той же час стихійних біженців ніхто не рахував. Про їх масовий приїзд в Україну свідчать, наприклад, такі дані. Лише в листопаді 1921 р. на залізничні вокзали Харкова з Поволжя прибуло 11 тис. осіб. Рухалися біженці в Україну й іншими залізницями та кінним транспортом [2, арк. 65; 8, арк. 29]. Дещо точніші дані можна навести щодо дітей. Їх лише у 1921 р. санітарними потягами було привезено в республіку 20 тис., а стихійно прибуло 16,6 тис. осіб [22, арк. 45]. Прибували "діти-голодобіженці" й у наступні роки, включно до 1923 р. Їх загальна чисельність з дітьми України, які також потребували продовольчої допомоги (24 тис.), становила 437 тис. осіб [21, арк. 118].

На початку 1921 р. керівництво республіки не схвально поставилося до масового руху населення з Поволжя в Україну. Це було викликано тими обставинами, що у південно-східних губерніях УСРР був недорід сільськогосподарських культур, а водночас мав бути виконаний високий план хлібозаготівель, і тут почало голодувати 1,2 млн. осіб, які також потребували продуктової допомоги. Восени 1922 р. в цьому регіоні налічувалося вже 8,8 млн. таких осіб, з них – 1,6 млн. дітей. Нагадаємо, що у 1921 р. в західних районах Волині та Поділля локально ще продовжувалася боротьба між радянсько-більшовицькою владою й національно-визвольними загонами Директорії УНР. Це також призводило до руйнування сільського господарства та підприємств у краї [2, арк. 5, 48; 39, с.3]. Проте вже навесні цього ж року, вивчивши становище, яке склалося на Поволжі, Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет (ВУЦВК), Рада Народ-

них Комісарів (РНК) УСРР і Надзвичайна переселенська комісія Народного Комісаріату Земельних Справ УСРР розробили заходи щодо надання допомоги як голодуючому населенню Поволжя, так і жителям південно-східних губерній України.

Щодо біженців з Поволжя, то підтримка проходила такими напрямками: населенню, прибулому з цього регіону, надавалася продуктова допомога та виділявся одяг; сім'ї розселені по губерніях України, де не було посухи, і населення забезпечувалося необхідною кількістю продуктів харчування; сім'ям, які поселялися у сільській місцевості, під ведення власного господарства виділялася орна земля по 8-12 дес. та матеріали для будівництва житла і господарських приміщень; ново-прибуле населення ставилося на медичне обслуговування, а їх діти забезпечувалися садками та направлялися на навчання до шкіл, молодь – до технікумів, вузів; діти, які прибули в республіку без батьків, були поселені в дитбудинки та інтернати; рекомендувалося розселити біженців-українців у ті села, з яких вони переселилися на Поволжя до 1914 р. Крім всього цього, за рішенням урядів РСФРР та УСРР, на Поволжя було направлено понад 40 залізничних ешелонів, які перевозили в Україну голодуючих дітей і доросле населення. Лише на евакуацію з Союзного і республіканського фонду виділено 25 млрд крб. (у дореформеному грошовому обчисленні). На той час це було дуже велике фінансування [2, арк. 67; 8, арк. 17; 9, арк. 141; 24, арк. 8, 45, 82].

Таким чином, ухвалені керівництвом республіки заходи щодо допомоги голодуючому населенню Поволжя розпочали реалізовуватися вже у першій половині 1921 р. і тривали включно до початку 1924 р. Насамперед, для новоприбулого населення з Поволжя на залізничних станціях Харківщини було створено декілька великих санітарно-переселенських пунктів, кожен на 1,5-2 тис. осіб. У них хворим надавалася перша медична допомога, а в разі необхідності вони направлялися на лікування в Харків та інші міста губернії. Видавалася біженцям й перша матеріальна допомога продуктами харчування, одягом та взуттям [7, арк. 22].

Наступним заходом щодо роботи з біженцями стало їх розселення по губерніях України і, насамперед, у ті регіони, де було достатньо продуктів харчування, вільні землі під поселення, робочі місця на заводах і фабриках, житло в містах тощо. Це була складна робота, але вона проводилася швидко й організовано на всіх рівнях.

Багато біженців оселили у Чернігівській губернії. Та це й логічно. Тому що цей край, поряд з Харківщиною, знаходився відносно недалеко від губерній Поволжя, де був голод, і сюди приїздило багато біженців. У 1921 р. в край прибуло 35 тис. осіб (6 тис. сімей). Вони були розміщені по 300-700 сімей у різних повітах губернії (на той час середньостатистична сім'я становила 6 осіб) [3, арк. 10]. Практично кожна родина отримала землю для ведення власного господарства. Де була в цьому можливість – житлові приміщення або матеріали для їх побудови. На ці заходи з державного бюджету було асигновано 125 млн крб. нових грошей. Серед прибулих в губернію було 8160 жінок, більшість яких мали дітей дошкільного і шкільного віку. Дошкільнята направлялися в дитсади, школярі – у школи, молодь – на професійні курси або в технікуми. Доросле працездатне населення влаштовували на роботу в різні сільгоспоперативи, в містах – на підприємства, сферу торгівлі та побуту тощо [6, арк. 4; 12, арк. 23; 19, арк. 17; 31, арк. 369]. По десять і більше тисяч біженців були розселені в містах і селах

Полтавської, Київської, Волинської, Подільської губерній [2, арк. 71; 11, арк. 9; 12, арк. 25].

Значно більшу кількість біженців, порівняно з поліськими і лісостеповими, прийняли степові губернії республіки. І це закономірно, тому що в них знаходилося багато вільних земель, на які можна було поселити десятки тисяч сімей, а відбудова та відродження виробничої діяльності численних фабрик, заводів, морських і річкових портів регіону потребували десятки тисяч робочих рук. Наприклад, лише аграрний сектор Миколаївської губернії вимагав понад 18 тис. працівників [9, арк. 214]. Тому впродовж літа – осені 1921 р. з Поволжя до Катеринославської і Одеської губерній приїхало понад 62 тис. біженців, у Миколаївську – 12 тис., Херсонську – 12,5 тис. осіб [5, арк. 8; 9, арк. 48; 14, арк. 20; 15, арк. 47].

Населення, яке оселилося у сільській місцевості, за бажанням отримувало землю для ведення власного господарства. Наприклад, у Павлодарський повіт Михайлівської волості Катеринославщини влітку 1921 р. прибули з Саратовської і Самарської губерній 61 сім'я (339 осіб). Їм було відведено під поселення 5180 дес. орних земель. З місцевих фондів виділено кожному господарству коня, корову, посівні матеріали, продукти харчування, сільгоспремани. Дітей направлено в садки та школи [7, арк. 6; 12, арк. 36].

У Миколаївській губернії для біженців з Поволжя, серед яких була переважна більшість вихідців з України, кожній сім'ї, яка поселялася в селах, виділялося на господарство по 8-10 дес. землі та матеріальна допомога для заснування власних господарств. Такі ж заходи державними і місцевими органами влади щодо надання допомоги біженцям з Поволжя проводилися в Запорізькій, Херсонській, Одеській губерніях [3, арк. 10; 5, арк. 14; 10, арк. 214; 12, арк. 17].

Керівництво УСРР, Центральна Рада захисту дітей, різні громадські організації республіки не залишили поза увагою дітей, які прибули з Поволжя як зі своїми батьками, так і були привезені в Україну без родичів. Ці діти пройшли спочатку медичне обстеження і хворих направлено на лікування у різні медичні заклади республіки. Їх опікою займалися дитячі організації України, а також працівники губернських і повітових осередків Охматдиту. Всім прибулим дітям були виділені продукти харчування за нормою не менше 1 тис. ккал. на день, одяг та забезпечені інші соціальні потреби. Дітей направляли у дитбудинки, школи-інтернати. Під їх розселення відводилися також будинки відпочинку [20, арк. 10,21; 26, арк. 46]].

За рішенням дитячої комісії при ВУЦВК, дітей з Поволжя розподіляли переважно по лісостепових і поліських губерніях республіки, тобто по тих регіонах, де не було засухи [20, арк. 9]. Зокрема, Чугуївський повіт Харківщини прийняв 1500 дітей з Самарської губернії. Ці діти були у надзвичайно важкому стані. Багато з них хворіли і, навіть, почали пухнути від недоїдання. Таких дітей розмістили в лікарні, санаторії, а здорових – інтернати. Дітей забезпечували продуктами харчування, одягом, взуттям, школярів – підручниками [20, арк. 1].

Упродовж другої половини 1921 р. на Полтавщину прибуло 8 тис. дітей. Всі вони були розміщені у повітах губернії. Для них виділялася необхідна кількість продуктів, одяг, місця в інтернатах. Хворих – вилікувано в місцевих і губерньській лікарні м. Полтави [42, с.1; 37, с. 1-2].

Улітку – восени 1921 р. з Поволжя на Поділля було привезено 2165 дітей. Вони були розміщені, зокрема, у Літині – 35, Ямполі – 235, Гайсині – 165, Ольгополі – 340, Кам'янці – 299 і т.д. осіб. Серед них було 1313 осіб,

хворих на різні інфекційні захворювання, викликані голодом. Їх розмістили в лікарнях, але життя 27 осіб врятувати не вдалося [23, арк. 65; 30, арк. 64-94].

Робота щодо надання допомоги дітям-біженцям з Поволжя проводилася в усіх губерніях республіки [20, арк. 4, 7]. Зазначимо, що допомогу біженцям з Поволжя надавали не тільки державні органи влади, а й різні громадські організації.

У сільській місцевості зусиллями різних виробничих сільськогосподарських кооперативів та профспілкових організацій було взято під опіку й продуктове утримання тисячі дітей. Доросле населення в містах забезпечувалося роботою, житлом, медичним обслуговуванням. В селах – землею, господарськими і житловими приміщеннями, сільгоспреманентом тощо. Ця допомога щорічно обраховувалася в сотні мільйонів нових карбованців [38, с.2].

Значну роботу в цьому напрямку проводили місцеві осередки Червоного Хреста. За їх кошти в республіці було відкрито сотні їдалень. В них отримувало безкоштовне харчування 5,8 тис. жінок-біженок з дітьми від грудного віку до 4-х років. До цього числа потрапляли частково і місцеві жінки з тих районів, де був неврожай. На облік і надання продуктової допомоги були взяті всі вагітні жінки-біженки. Для дітей відкривалися ясла, садочки, школи-інтернати. Дітям купувався одяг, взуття, підручники [24, арк. 2; 32, арк. 10].

Помітну допомогу біженцям надавали жінвідділи. Їх осередки діяли в усіх губерніях, повітах, на великих заводах і фабриках [28, арк. 15]. Вони охоплювали своєю діяльністю багато жіночих колективів і, зрозуміло, брали участь у наданні допомоги біженцям з Поволжя. Жінвідділи були одними з ініціаторів проведення в Україні у 1921 і 1922 роках "Тижня допомоги голодуючому населенню". Але ці акції тривали не тиждень, а проходили в декілька етапів значно довший час. За цей період для біженців було зібрано десятки тисяч пудів продуктів харчування, відкрито пункти безкоштовного харчування, дітям – передано багато одягу, взуття, підручників для навчання. Зароблені на суботниках кошти перераховувалися у фонд допомоги біженцям [1, арк. 185; 28, арк. 4,19; 40, с.1; 43, с. 4].

Молодіжні організації республіки також взяли участь у наданні допомоги біженцям – як дорослому населенню, так і дітям. На Полтавщині вони зібрали і передали у фонд допомоги голодуючому населенню Поволжя та біженцям з цього регіону 300 тис. пудів хліба. Багато сільських молодіжних організацій Київщини, Харківщини, Волині, Поділля, Чернігівщини зібрали для цього фонду у своїх населених пунктах по 50-100 пудів зерна. Крім цього, молодь Чернігівщини, Волині, Поділля, Київщини, Харківщини та інших губерній України провела спеціальний день "Молодь – голодуючим". Ними було зібрано десятки мільйонів карбованців і передано у фонд допомоги біженцям [27, арк. 73-74, 76; 41, с.1].

У 1923 р. трьохрічний засушливий період на Поволжі і південному Уралі закінчився, й сільське господарство цього краю ввійшло у свій природний виробничий процес. До того ж, розгортання негу прискорило відбудову зруйнованої промисловості і дало поштовх для активного економічного розвитку постраждалих регіонів. Тому, за рішенням керівництва РСФРР і УСРР, у 1924-1925 рр. розпочався процес реевакуації голодобіженців з України на Поволжя [16, арк. 1]. Такий захід був зумовлений, насамперед, гострою нестачею робочої сили як у сільському господарстві, так і промисловості, торгівлі, сфері побутового обслуговування населення, проведення культу-

рних перетворень тощо. Все це значно гальмувало економічний розвиток Поволзького і Уральського регіонів.

Виконуючи рішення урядів УСРР і РСФРР, вже у 1923 р. в Україні розпочався процес повернення біженців на Поволжя. Але ця робота зіштовхнулася з рядом труднощів. Одні біженці добровільно, без будь-якого примусу, поверталися з українських сіл і міст на Поволжя, інші – не бажали це робити. Щодо першої групи, то це були переважно громадяни, у яких на Поволжі залишилося господарство, житло, освоєні й окультурені землі. Їх ділянки становили, в середньому, 20-30 дес. угідь. У рідний край поверталось багато біженців, які мешкали у містах, але не мали належної роботи і заробітної плати. У той же час на відбудованій і новостворюваній промисловості, транспорті, торгівлі, сфері побуту названих регіонів була досить висока зарплата, інтенсивно будувалося житло в містах, побутова й культурно-освітня сфера. Інша група біженців, які фактично стали переселенцями, не бажала виїжджати з України на Поволжя й Урал і прагнула під будь-яким приводом залишитися на постійному місці проживання в республіці. Тому статистика повернення на Поволжя, подана в архівних джерелах, є не зовсім точною. Вона, зокрема, виглядала так: упродовж осені 1924 р. до літа 1925 р. з України на Поволжя повернулася 1671 сім'я (6170 осіб). Але це ті зареєстровані поверненці, яким на переїзд виділяли кошти з державного бюджету. У той же час, скільки повернулося біженців на Поволжя за власні кошти чи за сприянням різних громадських організацій, практично невідомо [13, арк. 69, 104, 122, 124].

По-іншому вирішувалося питання повернення дітей на Поволжя. Сюди першочергово відправлялися діти, у яких були батьки або близькі родичі. Як попередньо зазначалося, переважна більшість з них знаходилася в школах-інтернатах, дитячих притулках. Тут вони були врятовані від голоду, різних захворювань, продовжували навчання у школах.

В листопаді 1925 р. ВУЦВК ухвалила постанову про припинення роботи всіх установ в республіці, які займалися розселенням і влаштуванням голодобіженців [18, арк. 12]. Це означало, що питання роботи з переселенцями з Поволжя було закрито [17, арк. 167, 172, 174, 178].

Таким чином, державні органи влади УСРР і громадські організації республіки у 1921-1924 рр. зробили значний внесок у справу врятування населення Поволжя від голоду.

Список використаних джерел

1. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, ф. 1, оп. 2, спр. 364, 358 арк.
2. Там само, ф. 27, оп. 2, спр. 279, 98 арк.
3. Там само, ф. 27, оп. 2, спр. 282, 23 арк.
4. Там само, ф. 27, оп. 2, спр. 283, 22 арк.
5. Там само, ф. 27, оп. 2, спр. 284, 27 арк.
6. Там само, ф. 27, оп. 2, спр. 286, 30 арк.
7. Там само, ф. 27, оп. 2, спр. 289, 30 арк.
8. Там само, ф. 27, оп. 2, спр. 291, 49 арк.
9. Там само, ф. 27, оп. 2, спр. 293, 288 арк.
10. Там само, ф. 27, оп. 2, спр. 294, 20 арк.
11. Там само, ф. 27, оп. 2, спр. 296, 25 арк.
12. Там само, ф. 27, оп. 2, спр. 302, 85 арк.
13. Там само, ф. 27, оп. 2, спр. 675, 18 арк.
14. Там само, ф. 27, оп. 5, спр. 359, 292 арк.
15. Там само, ф. 27, оп. 6, спр. 638, 537 арк.
16. Там само, ф. 27, оп. 6, спр. 662, 898 арк.
17. Там само, ф. 27, оп. 6, спр. 675, 205 арк.
18. Там само, ф. 27, оп. 7, спр. 1175, 98 арк.
19. Там само, ф. 166, оп. 2, спр. 149, 17 арк.
20. Там само, ф. 166, оп. 2, спр. 521, 83 арк.
21. Там само, ф. 166, оп. 2, спр. 604, 348 арк.
22. Там само, ф. 342, оп. 1, спр. 124, 64 арк.
23. Там само, ф. 342, оп. 1, спр. 789, 111 арк.
24. Там само, ф. 342, оп. 1, спр. 1248, 138 арк.

25. Там само, ф. 342, оп. 2, спр. 521, 83 арк.
 26. Там само, ф. 342, оп. 2, спр. 779, 54 арк.
 27. Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф. 1, оп. 20, спр. 608, 98 арк.
 28. Там само, ф. 1, оп. 20, спр. 830, 146 арк.
 29. Державний архів Одеської області, ф. Р-87, оп. 1, спр. 10, 26 арк.
 30. Державний архів Хмельницької області, ф. Р-6, оп. 1, спр. 64, 102 арк.
 31. Державний архів Чернігівської області, ф. Р-16, оп. 1, спр. 1186, 386 арк.
 32. Там само, ф. Р-745, оп. 1, спр. 2, 123 арк.
 33. Бикова О.С. Регіональні особливості голоду 1921-1923 рр.: Поволжя, Крим, Південь України / Бикова О.С. // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – 2011. – Вип. ХХХІ. – С. 134 – 145.
 34. Діптан І.І. Рада захисту дітей в боротьбі з дитячою безпритульністю на Україні (1919-1922 рр.) / Діптан І.І. // Питання історії СРСР. – 1991. – №36. – С. 24 – 30; Діптан І.І. Проблема дитячої безпритульності на Полтавщині (1919-1933 роки) / Діптан І.І. // Історична пам'ять. Науковий збірник. – 1998. – С. 82 – 95.
 35. Кириленко В.П. Діяльність "Джойнт" на Півдні України в період 1920-х років / Кириленко В.П. // Науковий вісник НМУ ім. В.О. Сухомилинського. Історичні науки. – 2014. – Вип. 105. – С. 43 – 47.
 36. Кульчицький С.В. Між двома війнами / Кульчицький С.В. // Український історичний журнал. – 1991. – № 2. – С. 4; Кульчицький С.В. Комунізм в Україні: перше десятиріччя (1919-1928) / Кульчицький С.В. – К.: Видавничий дім "Альтернативи", 1996. – 396 с.
 37. Ред. В губернской Комиссии помощи голодающим Поволжья / Ред. // Вісті (Полтава). – 1921. – 11 вер.
 38. Ред. Допомога голодуючим / Ред. // Селянська Правда. – 1922. – 29 січ.
 39. Ред. Додога голодуючим на Україні / Ред. // Селянська Правда. – 1922. – 18 черв.
 40. Ред. Куток селянки / Ред. // Молоде Село. – 1922. – 7 січ.
 41. Ред. На голод / Ред. // Молоде Село. – 1921. – 16 лист.
 42. Ред. Полтавщина – голодуючим / Ред. // Вісті (Полтава). – 1921. – 30 серп.
 43. Ред. Работа Горженотдела в Полтаве и провинции / Ред. // Вісті (Полтава). – 1921. – 27 лют.
 44. Розовик Д.Ф. Переселенський рух в Україні: друга половина XVI ст. – 1930-ті роки. Монографія / Розовик Д.Ф., Розовик О.Д. – Вінниця: Нілан-ЛТД, 2013. – 405 с.
- References**
 1. Tsentralny derzavny arkhiv vyshchych organiv vlady ta upravlinnja Ukrainy, fond 1, opis 2, sprava 364, 358 arkushy.
 2. Ibid, fond 27, opis 2, sprava 279, 98 arkushy.
 3. Ibid, fond 27, opis 2, sprava 282, 23 arkushy.
 4. Ibid, fond 27, opis 2, sprava 283, 22 arkushy.
 5. Ibid, fond 27, opis 2, sprava 284, 27 arkushy.
 6. Ibid, fond 27, opis 2, sprava 286, 30 arkushy.
 7. Ibid, fond 27, opis 2, sprava 289, 30 arkushy.
 8. Ibid, fond 27, opis 2, sprava 291, 49 arkushy.
 9. Ibid, fond 27, opis 2, sprava 293, 288 arkushy.
 10. Ibid, fond 27, opis 2, sprava 294, 20 arkushy.
 11. Ibid, fond 27, opis 2, sprava 296, 25 arkushy.
 12. Ibid, fond 27, opis 2, sprava 302, 85 arkushy.
 13. Ibid, fond 27, opis 2, sprava 675, 18 arkushy.
 14. Ibid, fond 27, opis 5, sprava 359, 292 arkushy.
 15. Ibid, fond 27, opis 6, sprava 638, 537 arkushy.
 16. Ibid, fond 27, opis 6, sprava 662, 898 arkushy.
 17. Ibid, fond 27, opis 6, sprava 675, 205 arkushy.
 18. Ibid, fond 27, opis 7, sprava 1175, 98 arkushy.
 19. Ibid, fond 166, opis 2, sprava 149, 17 arkushy.
 20. Ibid, fond 166, opis 2, sprava 521, 83 arkushy.
 21. Ibid, fond 166, opis 2, sprava 604, 348 arkushy.
 22. Ibid, fond 342, opis 1, sprava 124, 64 arkushy.
 23. Ibid, fond 342, opis 1, sprava 789, 111 arkushy.
 24. Ibid, fond 342, opis 1, sprava 1248, 138 arkushy.
 25. Ibid, fond 342, opis 2, sprava 521, 83 arkushy.
 26. Ibid, fond 342, opis 2, sprava 779, 54 arkushy.
 27. Tsentralny derzavny arkhiv gromadskych organizatsij Ukrainy, fond 1, opis 20, sprava 608, 98 arkushy.
 28. Ibid, fond 1, opis 20, sprava 830, 146 arkushy.
 29. Derzhavny arkhiv Odeskoj oblasti, fond R-87, opis 1, sprava 10, 26 arkushy.
 30. Derzhavny arkhiv Khmelnytskoj oblasti, fond R-6, opis 1, sprava 64, 102 arkushy.
 31. Derzhavny arkhiv Chernigivskoi oblasti, fond R-16, opis 1, sprava 1186, 386 arkushy.
 32. Ibid, fond R 745, opis 1, sprava 2, 123 arkushy.
 33. BYKOVA, O.S. (2011) Regionalny osoblyvosti golody 1921-1923 rr: Povolzha, Krym, Pivden Ukrainy. *Naukovi pratsi istorychnogo fakultetu Zaporizkogo natsionalnogo universytetu*. XXXI, 134–145.
 34. DIPTAN, I.I. (1991) Rada zakhystu ditej v borotbi z dytachiju bezprutulnistyu na Ukraini (1919-1922 rr.). *Pytannja istorii SRSR*. 36, 24–30; DIPTAN, I.I. (1998) Problema dytiachoi bezprutulnosti na Poltavshchyni (1919-1933 roky). *Istorychna pamjat. Naukovy zbirnyk*. 82–95.
 35. KYRYLENKO, V.P. (2014) Djalnist "Joint" na Pivdni Ukrainy v period 1920-kh rokiv. *Naykovy visnyk NMU im. V.O. Suhomylnskogo. Istorychni nauky*. 105, 43–47.
 36. KULCHYTSKY, S.V. (1991) Mizh dvoma vijnamy. *Ukrainskyj istorychnyj zhurnal*. 2, 4; KULCHYTSKY, S.V. (1996) *Komunizm v Ukraini: pershe desjatyrichcha (1919-1928)*. Kyiv: Vydavnychy dim "Alternatyvy".
 37. Red. (1921) V gubernskoi komisii pomoschi golodayushchim Povolzha. *Visti (Poltava)*. 11 September.
 38. Red. (1922) Dopomoga golodyuchim. *Selyanska Pravda*. 29 January.
 39. Red. (1922) Dopomoga golodyuchim na Ukraini. *Selyanska Pravda*. 18 June.
 40. Red. (1922) Kutok selyanky. *Molode Selo*. 7 January.
 41. Red. (1921) Na golod. *Molode Selo*. 16 November.
 42. Red. (1921) Poltavshchyna – golodyuchim. *Visti (Poltava)*. 30 August.
 43. Red. (1921) Rabota Gorzhenotdela v Poltave i provincii. *Visti (Poltava)*. 27 February.
 44. ROZOVIK, D.F., ROZOVIK, O.D. (2013) *Pereselenskyi rukh v Ukraini: druga polovyna XVI st. – 1930-ti roky*. Vynnytca: Nilan-LTD.

Надійшла до редколегії 18.02.15

O. Rozovyk, Ph.D (equiv. in History)
 Bogomolets National Medical University, Kyiv, Ukraine

FINANCIAL ASSISTANCE TO THE REFUGEES FROM STARVING AREAS OF VOLGA REGION IN THE UKRAINIAN SSR IN 1921 – 1925

In 1920 the drought started in Volga region and southern Urals which lasted until 1923. Its consequences were disastrous for agriculture of Simbirsk, Samara, Saratov, Tsaritsyn, and Orenburg governments. Crop failure was also in other parts of the Volga region, southern Urals and even Western Siberia of the Russian Soviet Federative Socialist Republic. In those years there was a high crop failure not only of the crops but the drought has destroyed the forage of the livestock. This natural disaster resulted in the fact that in the autumn 1920 famine started in these areas, which affected 10.429 mln. persons, of whom 4.172 mln. children. Difficulties of the famine were supplemented by destroyed industry and unemployment. All this as a whole has led to the fact that in autumn 1920 the mass migration of the population of Volga region began in different regions of the USSR where there was no famine, or it was smaller than in the Volga region.

The first wave of "famine refugees" (as they were then called in official documents) arrived in the Ukrainian Soviet Socialist Republic in late 1920s, and about 500 thous. persons arrived in the republic by 1922, including 36.6 thous. children. The governments of the Russian Soviet Federative Socialist Republic and Ukrainian Soviet Socialist Republic provided the refugees with financial and food assistance, while the famine also took place in the USSR at that time. In the cities the "famine refugees" were provided with job and accommodation, and in rural areas – with the land plots of 8-10 dessiatines of arable land, residential premises, agricultural tools, and cattle. Children who arrived in the Ukrainian Soviet Socialist Republic without parents were placed in orphanages, children's homes, and sanatoriums. And those children who were with their parents – in kindergartens, schools, and vocational colleges. Medical care was provided to most of the arriving people. Not only government agencies but also trade unions, cooperatives, women, party and other organizations were involved in providing assistance to the refugees-migrants. During 1923-1925, the public authorities implemented a set of measures for the re-evacuation of the population to the previous location.

Keywords: drought, crop failure, famine, refugees, material and food assistance, resettlement in the republic, the allocation of land for the resettlement of refugees.